

Per Nyström

Karl Marx' ungdom

Recension av Auguste Cornu: *La jeunesse de Karl Marx (1817-1845)*.¹ Akademisk avhandling. Paris 1934.

Författarens kommentar 1983:

Artikeln publicerades i sista numret av tidskriften *Ateneum*, nr 1 [3 ?], 1935. Under formen av en recension av en doktorsavhandling om den andliga miljön i Tyskland under Karl Marx ungdom var dess egentliga ärende att varna för följderna av den självupptagenhet och isolation, som hotade den akademiska radikalismen på 1930-talet. I den polarisation som inträdde efter nazismens maktövertagande började betydelsen av marxistisk renlärighet att överbetonas. ”Akademikernas relativt isolerade ställning och deras inriktning på logiskt tankearbete... medför lätt att de överdriva... betydelsen av upprätthållandet av lärornas logiska renhet. Den politiska striden... ter sig för dem... som en brottning mellan tvenne logiska extremer, en längst till vänster, en längst till höger. Ideologier... mellan dessa ytterligheter... ter sig för dem som kompromissformer utan större intresse”, heter det i artikeln. Den unge Marx bröt sig ur den akademiska självtillräckligheten och började ägna sig åt praktiska reformer — till dess han av myndigheterna ånyo tvangs till isolation, nämligen emigrationens.

Denna recension skrevs omedelbart efter pressens meddelande om att den danske justitieministern vägrat docenten i sociologi och nationalekonomi i Cambridge Maurice Dobb att offentligen yttra sig i Danmark. Det är möjligt att den i viss mån tagit intryck av denna föraktfulla handling, som historien ej skall kunna erinra sig utan ett hänleende åt den panikslagne representanten för Köpenhamns borgerskap.

Ett av ministerns redskap, en polisbetjänt, gick ombord på båten i Esbjerg och vägrade den unge vetenskapsmannen att stiga i land. På grund av de åsikter denne hyste och kunde väntas förkunna om samhällets omgestaltning ansågs han inte som välkommen gäst i Danmark. Emellertid kom det till ministerns öron, att den utestängde var inbjuden ej till arbetare utan till akademiska kretsar, att han skulle äta middag i sällskap, till vilka ministern själv betraktar det som en hög ära att mottaga invitation. Ministern slog till reträtt. Situationen var pinsam. Ministern önskade inte i de kulturella kretsarna gälla som skuggrädd och löjligt reaktionär. Och så tilläts Dobb komma till Köpenhamn, blott han ej talade politik utan endast vetenskap i vetenskapliga föreningar.

Denna episod är som hämtad ur det tidiga 1800-talets tyska historia. Denne minister, som slits mellan sin rädsla för farliga politiska läror och sin ambition att i akademiska kretsar ej bli löjliggjord som stockkonservativ, var en allmän företeelse i de tyska staterna dåförtiden. De flesta av dessa herrar skulle för-längesedan varit glömda, om inte deras ängsliga figurer skymtat i en sarkasm av Heine och i de politiska nydanarnas biografier.

Ännu för några år sedan var det knappast möjligt att helt leva sig in i den värld av polisspionage, censuratgärder, övervakningar och förföljelser, som de liberala och socialistiska tänkarna levde i under 1800-talets förra hälft. Man läste om spärrade gränser och flykt från land till land, men detta emigrantliv fick gärna något exotiskt och romantiskt över sig i vår föreställning. Nu lämnar oss emellertid de fascistiska regimerna och sist hr Zahle ett levande illustrationsmaterial. Vi känner redan konkret dessa lågpannade ministrar och grova polisnävar.

¹ Boken finns bl a i engelsk översättning: *The origin of Marxian thought* (1957) – Red

Historikern kan inte undgå att le ironiskt åt hr Zahles reträtt: han släppte in hr Dobb i de vetenskapliga föreningarna. Utanför dem fick han inte tala. Endast i vetenskapliga vändningar fick han framlägga sina åsikter. Denna politiska linje följde även hr Zahles 1800-talskollegor. Men just detta gjorde att universiteten och de vetenskapliga samfundet blev oppositionens härdar; radikalerna lärde sig att dölja sina farliga läror i vetenskapliga vändningar, som var ytterst svårtillgängliga för folk av samma art som polismästaren i Esbjerg. I Preussen var alla böcker, som understeg 20 ark, d.v.s. 320 sidor, underkastade censur. Mera voluminösa arbeten ansågs på grund av sin skrämmande tjocklek ofarliga. De unga liberalerna tvangs att skriva sina verk digra och bastanta för att nå ut över den farliga sidoantalsgränsen.

Föreliggande avhandling behandlar de tyska intellektuellas kamp mot reaktionen under 1800-talets början. Det kan ifrågasättas huruvida den inte är den bästa översikt, som existerar över denna genom årtionden förda sega strid mot polisvälde och akademisk sterilitet. Ur dessa grupper av kämpande ungdom låter författaren Karl Marx stiga fram. Han visar hans nära sammanhang med tidens oppositionella akademiska rörelser. Han tecknar hans väg från intellektuell isolering till produktiv kontakt med de politiska partierna. Det var på denna väg, som Marx nådde fram till den kunskap om de sociala fenomenen, som innehålles i den materialistiska historieuppfattningen. Författaren visar också, hur den oppositionella akademiska ungdom, som aldrig bröt isoleringen utan höll sig undan från aktivt deltagande i samhällskampen, föll sönder och bohemiserades och till sist hamnade i Max Stirners subjektivism och genikult — emedan den saknade kontakt med verkligheten.

Cornus avhandling, i höstas framlagd vid universitetet i Paris, är en ytterst stimulerande läsning i en tid, då det blir allt tydligare att nya vetenskapliga landvinningar endast kan ske i nära kontakt med de politiska rörelser, som bekämpa de fascistiska diktaturtendenserna. Skulle bakom demokratiens mask dylika tendenser vilja intränga, måste de obarmhärtigt avslöjas, förhånas och bekämpas.

Ett par linjer i Cornus arbete skall här följas.

1.

Karl Marx' ungdomsår förflöto under den reaktionsperiod, som följde på det napoleonska väldets fall. Den heliga alliansens system, som sökte återställa de tidigare politiska förhållandena, var oförenligt med den djupgående ekonomiska och sociala ombildningsprocess, som pågick. Konflikten mellan den politiska regimen och det ekonomiska systemet blev tydligast uppenbar i de i ekonomiskt avseende mest framskridna länderna, i Frankrike och England, där revolutionen 1830 och parlamentsreformen 1832 tillförsäkrade borgerskapet makten. I Preussen, där denna samhällsklass ännu var svag, visade sig konflikten att börja med i en ideologisk kamp på litteraturens, religionens och filosofiens områden innan den uppträdde i politiska former.

Det var i Karl Marx' födelse-land, i Rhenprovinsen, som denna kamp var livligast. Detta område hade tillhört Frankrike från 1795 till 1814 och fått del av republikens och kejsardömets reformer. Dess 97 stater sammanslogos i 4 departement, den feodala organisationen upplöstes, politisk, juridisk och fiskal jämlikhet infördes, de gamla tributplikterna upphävdes, försäljningen av adelns och kyrkans gods befriade bönderna o.s.v. Samtidigt skedde en djupgående ekonomisk förändring: upphävandet av de inre tullgränserna och skråtvånget stimulerade företagandet och åstadkom en snabb uppblomstring av industrien och handeln. Gynnad av den köpstarka franska marknaden och skyddad mot konkurrensen med engelska varor genom kontinentalsystemet växte denna industri så snabbt att Ruhr redan 1810 ansågs som kontinentens intensivaste industridistrikt. Denna utveckling ökade bourgeoisieens makt; denna samhällsklass kom att efterträda adeln som ledande socialgrupp. Det skedde sålunda här en djupgående social omskiktning, som var gynnsam för Rhenprovinsens anknäpning till Frankrike. Bortsett från de adliga och högre kyrkliga kretsarna knöts befolkningen i det stora

hela till den nya regimen, som hade betytt välstånd och uppblomstring för landet, och såg utan entusiasm de allierades segrar över Napoleon; endast så småningom och med stora svårigheter anpassade den sig till Preussens herravälde, som för den betecknade en politisk, ekonomisk och social tillbakagång.

I denna stat hade visserligen efter sammanbrottet vid Jena 1806 stora sociala reformer genomförts, men efter Napoleons fall avstannade reformverksamheten. Fredrik Vilhelm III anslöt sig till reaktionen. Den undertryckningspolitik mot liberalismen, som formulerades i de s k Kartsbaderprotokollen 1819, genomfördes i Preussen.

Det var framför allt i Rhenprovinsen, där intrycket av den franska revolutionen var djupast, som trycket av denna politik kändes hårdast. För att befördra Rhenlandets assimilation med Preussen sökte regeringen organisera det efter samma principer som de andra, ekonomiskt efterblivna provinserna. För att återge adeln en del av dess sociala makt upprättades fideikommiss och ”Rittergüter”. Uppdelningen i stånd befordrades och försök gjordes att ånyo göra bönderna avhängiga av adeln. Men den rhenska provinslanddagen gjorde motstånd och restaurationspolitiken kunde aldrig helt genomföras. Till denna politiska motsättning trädde andra: mellan katolicismen i Rhenlandet och protestantismen i Preussen, mellan Preussen och Rhenlandets gamla mot Österrike orienterade adel, som var missnöjd med kompromisserna med borgerskapet. Men den djupaste anledningen till missnöje låg dock i provinsens sammankoppling med ett fattigt land, ruinerat av krigen och utan köpkraft. Rhenlandet fick nästan helt bära pålagorna, med vilka Preussens stora krigsskulder betalades, samtidigt som industrien råkade i misär genom den rika franska marknadens bortfallande och de engelska varornas invasion i Tyskland.

Motsättningen fick dock aldrig några skarpare politiska uttryck. Genom den protektionistiska politiken från 1818 och genom upparbetandet av en inre preussisk marknad började

Rhenlandet efter hand knytas till Preussen. Den liberala oppositionen föll samman under reaktionstiden.

Omkring 1830 började det ekonomiska livet ånyo blomstra, och denna nya expansion stärktes genom tullföreningen 1834 och järnvägsbyggandet, som begynte 1835. Hela Preussen började ekonomiskt förändras. Men samtidigt stegrades åter bourgeoisieens självmedvetande. Härur föddes en konflikt med den konservativa staten. Efter julirevolutionen 1830 kom det till svärmiska frihetsmanifestationer. De politiska rörelserna undertrycktes visserligen, men de liberala idéströmningarna bars upp av ett betydligt starkare borgerskap än 1817.

Samtidigt med utbildandet av dessa sociala motsättningar skedde nybildningar, förskjutningar och utformades nya motsättningar i tankelivet. Ytterligheterna betecknades av Rotteck å ena sidan samt v. Haller och Adam Müller å andra. Den förre liberala idéer inspirerades av Rousseau och franska revolutionen, de senare blev restaurationspolitikens teoretiker och företrädde patriarkaliska och teokratiska samhällsuppfattningar.

Den preussiska statsbildningen var av kompromissartad karaktär. Reformerna från Jenatiden hade fått allt för starkt fäste för att de skulle kunna upphävas och restaurationspolitiken konsekvent kunna genomföras. Reformerna bromsades, men de gjordes ej om intet. Det blev därför att börja med inte restaurationspolitikens ideologi, som blev tongivande i den preussiska byråkratien och som sattes som andligt vapen mot de liberala tankarna; det blev i stället den hegelska filosofien, Hegel blev officiell preussisk statsfilosof.

Under de förändringarnas stora tid, som slutet av 1700-talet var, bröts den statiska tyska rationalismen ned av de romantiska tankeströmningarna, i vilka begreppen rörelse, utveckling och frihet dominerade. Tänkandet var inställt på spekulation över hur friheten förverkligades. Man kan häri se en reflex av den pågående samhällsomdaningen, som tenderade mot frihet för företagsamheten och varucirkulationen. Oförmöget att genomföra politisk frihet sökte borger-

skapet sin tröst i det romantiska frihetssvärmeriet.

För att kunna förstå denna tids tyska filosofi måste man erinra sig, att tidens människor omöjligt kunde frigöra sig från föreställningen om en andens, frihetens värld som motsättning till verklighetens, naturens, kausalitetens och nödvändighetens värld. Det är i grunden samma världsuppfattning, som ligger i den kristna föreställningen om Gud och världen, om kropp och själ. Hegel lärde emellertid att verklighetens värld blott var en manifestation, en uppenbarelseform av andens värld. På detta sätt sökte han bygga över dualismen. Andens värld var stadd i en ständig utveckling mot en allt högre grad av frihet. Men denna utveckling skedde i verklighetens värld och kom till uttryck i historieförloppet, där den kunde studeras av filosofen. Genom att logiskt bearbeta historiens oändliga virrvarr av händelser och utskilja de rationella momenten, kunde han skönja andens väg mot allt större frihet. Utvecklingen förlöpte efter ett visst, i tänkandets och andens väsen inneboende schema, det s.k. dialektiska, enligt vilket två ytterligheter alltid hade en tendens att genomsyra varandra och förenas i en högre enhet, syntes.

Genom att Hegel förlade andens utveckling till verklighetens värld, betecknade hans tänkande i förhållande till den tidigare spekulatjonen ett steg mot realism: endast i historien kunde filosofen studera andens väg mot friheten.

Frihetens utveckling markerades av de stora historiska folken. Den hade enligt Hegel nått sitt slutmål i den preussiska staten, som betecknade höjdpunkten av frihet och trygghet, syntesen av restauration och liberalism. Med den var historien slut. Denna uppfattning fick hos Hegels lärjungar axiomatisk natur. Den var i hög grad samhällsbevarande. Den preussiske statsfilosofens lära framträdde ohöjlt som den preussiska byråkratins vetenskapliga rustning. Generaler, fältmarskalkar, statsråd samlades på hans lärosal i Berlins universitet.

2.

Dessa sociala och ideologiska spänningar — som här begreppsligt renodlats — trängde mer eller mindre nyanserat igenom i de miljöer, som fostrade den unge Karl Marx. Fadern, ämbetsmannen i Trier i Rhenlandet, tillhörde dessa liberaler, vars politiska aktivitet stäcktes genom undertryckningspolitiken omkring 1820 och som tillfredsställde samvetet genom högläsning i familjekretsen ur Rousseau och Voltaire. Gymnasielärarna voro lika ohjälpligt omoderna, och det är en reflex av denna humanitära franska upplysningsanda, som präglar Karl Marx studentuppsats. En nära vän till familjen, Karl Marx' blivande svärfar, friherre av Westphalen, var romantiker och läste Ossians sånger, Shakespeare och Cervantes för den unge mannen och när denne 1835 kom till universitetet i Bonn, där W.F. Schlegel föreläste i litteratur, kastade han den förlegade rationalismen överbord, blev romantiker i åthävor, diktning och frisy.

Följande år kom Karl Marx som juris studerande till universitetet i Berlin. Han kom från det borgerligt burgna Rhenlandet, en industribygd, med fabrikerna ännu rykande i en ostörd naturs sköte och med ett borgerskap med kulturella intressen, till det efterblivna, fattiga Berlin, uppfyllt av ett bugande, trist småborgerskap, som betjänade hovet och byråkratien. Universitetet var hegelianismens högberg.

Marx' inträde i denna nya miljö sammanföll med liberalismens återuppvaknande. Borgerskapet gick från romantik till realism. Så länge det ännu var svagt hade romantiken varit den form, i vilken frihetskraven hade uttryckts. Men när dess styrka växte, krävde det allt starkare de politiska maktmedel, genom vilka skrankorna för dess fulla ekonomiska maktutveckling skulle kunna brytas ned. Och det kastade de romantiska drömmarna.

Ett första ideologiskt uttryck härför var den nya diktarkrets, som bröt med romantiken och som brukar benämnas ”det unga Tyskland”: Gutzkow, Laube, Mundt, Weinberg. Sina idéer fick denna krets närmast från Börne och Heine, då flyktingar i Paris. Gruppen vann så

småningom den litterära publiken för de liberala idéerna och skapade under sin verksamhet nya litterära former, novellen och krönikan, som tillät den att bättre sluta an till det dagliga livet och utnyttja pressen, som nu började utbreda sig. Denna litteratur förbjöds 1835. Samtidigt följde en förstärkt konservativ ideologisk motstöt. De v. Hallerska och Adam Müllerska idéerna började på de hegelskas bekostnad tränga fram i preussiska konservativa kretsar. Men denna nyvaknade reaktion, som kom ”det unga Tysklands” diktarkrets att falla tillbaka i skepticism och relativism, kunde inte släcka den liberala rörelsen: den tog nya former. Men dessa blevo för att undgå censuren allt mera intellektuella och abstrakta.

Förhindrad att göra dagspolitiska manifestationer, utrensad från skönlitteraturen samlades genom förhållandenas tryck den kamplystna unga borgerliga intelligensen till attack på en punkt: mot filosofien. Denna vetenskaps kurialstil skyddade ännu dess tankegångar från polispresidentens och ministrars omedelbara inblick. Men filosofien hade denna tid i Tyskland en centralställning på det ideologiska fältet. Alla andra vetenskapers och förkunnelsers argument förankrades i filosofien. Den var rustkammaren, där vapnen ställdes i ordning och levererades ut till de ideologiska stridslinjerna. Och det var i dessa vapensmedjor och under den tankens hårda disciplin, som här rådde, Marx smed ut sitt bitande vapen, den materialistiska historieuppfattningen.

3.

Efter faderns död 1837 lämnade Karl Marx de juridiska studierna och övergick till filosofien. Arbetet bedrev han nästan helt utanför universitetet. Hans intellektuella umgänge blev en liten krets unga vetenskapsmän, den s k ”doktorsklubben”, som han hade lärt känna i Stralau invid Berlin. Det var ungdom av borgerligt ursprung. De kände sig stå i opposition mot den byråkratiska preussiska staten och främst mot dess kulturpolitiska tendenser. Alla var hegelianer och övertygade om att friheten med nödvändighet realiserade sig i världen. Mest betydande bland dem var teologen Bruno Bauer. I det servila Berlin var denna krets en livaktig intellektuell miljö, som blev bestämmande för Karl Marx' utveckling. Genom dess påverkan lämnade han romantiken och började tänka hegelskt. Han var nu 20 år, fylld av hälsa och expansionskraft. Hans arbetsförmåga var enastående. Hans vänner var omkring 30; de betraktade honom dock snart som jämnårig. Brev, som finnas kvar, vittna om det intryck av kraft och begåvning, han gjorde på sin omgivning.

En dylik krets oppositionell akademisk ungdom vänder främst sin politiska kritiklust mot de härskande ideologierna och tankevanorna. Detta är en naturlig angreppspunkt för akademiker, vars dagliga verksamhet tränar för en dylik uppgift. Men i detta förhållande ligger också en fara dold. De ha en benägenhet att överskatta de politiska lärornas roll vid väckandet och stärkandet av politiskt aktiva gruppbildningar och partier. En medveten politisk kampinställning inreageras inte enbart genom en politisk lära utan framför allt därigenom att intressekonflikten dagligen aktualiseras genom konkret organisationsarbete, konkreta demonstrationer, strejker, parlamentariska initiativ och utnyttjande av alla det dagliga livets konkreta motsättningar. Akademikernas relativt isolerade ställning och deras inriktning på logiskt tankearbete medför lätt att de bortse från dessa förhållanden och att de psykologiskt tvingas att överdriva teoriernas politiska verkningsgrad och betydelsen av upprätthållandet i alla situationer av lärornas logiska renhet. Tack vare denna tendens lyfta de upp den politiska striden på det logiska planet, och den kommer att te sig för dem huvudsakligen som en brottning mellan tvenne logiska extremer, en längst till vänster, en längst till höger. Ideologier, som ligga mellan dessa ytterligheter med konsekvent genomförda principer, ter sig för dem som kompromissformer utan större intresse. Av omständigheterna förhindrade till praktiskt politiskt arbete göra de sålunda tanken till sitt speciella politiska vapen och tro gärna att den logiska sönderläggningen av motståndarens läror är tillfyllest för att göra dessa otjänliga till sitt ändamål. Föreställningen om att till sist deras logiska, klara tankearbete blir utslagsgivande i den politiska kampen blir dem ej främmande. Finna de sig gäckade i de förvänt-

ningar, de ställt på teoriens politiska gestaltningskraft, bli de lätt desillusionerade på ”de opportunistiska och trångsynta ledarna” och på den ”tröga massan”, stegra sina intellektuella renhetskrav och sin isolering samt invagga sig i tron att i framtiden en gång det ögonblick skall komma, då de teorier, som de förvalta, skall förstås och bestämma verkligheten. Deras behov att markera sin tankes kritiska kraft och sitt oberoende av omvärldens normer leder lätt till bohemtendenser och inriktning på att *épater les bourgeois*.

Dessa faror undgick inte kretsen kring Bruno Bauer i Berlin.

En av Hegels lärjungar D.F. Strauss publicerade 1835 ett arbete *Leben Jesu*, i vilket han bröt sönder mästartarens religionsfilosofi. Hegel hade skyddat religionen från rationalismens angrepp genom att visa att den i symbolisk förklädnad uppenbara de filosofiens sanningar. Någon motsättning fanns sålunda inte mellan kristendomen och filosofien. Den protestantiska läran gav ett symboliskt uttryck för den frihetens och andens landvinning, som preussiska staten och dess statsfilosofi betecknade. Nu visade emellertid Strauss genom en religionshistorisk undersökning, att evangelierna, på vilka de kristna dogmerna voro byggda, ej voro filosofiska symboler utan myter, som tolkade den judiska folksjälens längtan. Ett uttryck för känslan tillhörde sålunda dogmerna ej de rationella moment, som betecknade andens väg genom världen. Kristus var ingalunda ett fulltonigt uttryck för andens uppenbarelse. Endast mänskligheten i sin totalitet — under loppet av hela sin utveckling — kunde ge en fullkomlig bild av Gud och anden.

Denna skrift väckte stor uppmärksamhet. Den ryckte religionen ur sin skyddade ställning och gav de unga filosoferna möjlighet att lösa ut sina oppositionella affekter på kristendomen, med vilken den politiska reaktionen slöt ett för varje år allt intimare förbund. Men den gav också den metodiska linje, efter vilket det begynnande frontangreppet mot preussiska statsfilosofien i dess helhet kom att läggas upp. Den anvisade metoden att ur verkligheten avskilja de irrationella elementen. Den tog fasta på dialektiken. Det var den revolutionära sidan av hegelianismen: den ständiga, aldrig upphörande, språngartade rörelsen mot större frihet. Den lät inte som Hegel den dialektiska utvecklingen stanna med de bestående förhållandena, med den härskande religionen. Den lät dialektikens revolutionära princip bryta sönder ett av reaktionens starkaste fästen: kristendomen.

Strauss' arbete följdes av en hel rad av kritiska skrifter. De flesta av dessa vände sig mot kristendomen. Det var minst farligt att möta reaktionen på denna punkt. Ännu hade inte heller dessa unga hegelianer förlorat tron på den preussiska statens historiska mission. En litterär samlingspunkt för de oppositionella intellektuella blev *Hallische Jahrbücher*, en tidskrift grundad 1838 av Ruge, en gammal kombattant från den liberala kampen efter napoleonskrigen, statsfånge under flera år och nu docent vid universitetet i Halle.

Den största uppmärksamheten tilldrog sig några skrifter av Bruno Bauer. De voro riktade även de mot kristendomen, men de kommo dessutom att bilda utgångspunkten för en ny filosofi.

Bruno Bauer såg i kristendomen liksom i de med den samtida epikureiska och stoiska filosofierna en andens, en det allmänna medvetandets revolt och kritik mot den antika världens förfall och det romerska imperiets förtryck. Men sedan de kristna tankarna omformat den gamla världen och fyllt sin historiska mission, hade de blivit ett hinder för det allmänna medvetandets vidare utveckling. Det var därför kritikens uppgift att befria medvetandet från kristendomen. Endast genom denna andliga frigörelse, denna intellektuella revolution, till vilken Bauer väntade den preussiska statens stöd gentemot de reaktionära makterna, kunde friheten förverkligas och endast därigenom skulle verkligheten omgestaltas.

Denna problemställning, som ställde det allmänna medvetandet, opinionen, utformad av ”kritiken”, i motsats till den konkreta verkligheten, är i sig själv en reflex av bourgeoisiens sociala situation och kamp i Tyskland. Ur den utvecklade Bauer en ny filosofi, den kritiska.

Den var uttryck för radikalt andra sociala intentioner än Hegels. Den tog upp vissa element ur hegelianismen men gav dem en ny social funktion.

Hegel menade att andens, förnuftets utveckling mot en högre grad av frihet försiggick i de konkreta historiska förhållandena och förloppen sin helhet — i lagarnas, institutionernas, sedvänjornas, tanke- och trosföreställningarnas förändringar. Bauer hävdade att denna utveckling skedde i själva det mänskliga tänkandet, i det allmänna medvetandet. Verkligheten stod i ett antitetiskt förhållande till detta medvetande, som under ”kritikens” påverkan kunde utvecklas obegränsat. Om kritiken förändrade det mänskliga medvetandet, så skulle därigenom också de reella politiska förhållandena omformas.

Den kritiska filosofien mottogs med entusiasm av de oppositionella akademikerkreterna, som naturligen voro benägna att tro på möjligheten att genom tankens blotta kraft omforma förhållandena. Deras kritiska tankeverksamhet — i världens ögon betydelslös och undanskymd — fick i denna filosofi en central ställning i världsförloppet: den bestämde ytterst frihetens dialektiska gång genom världen. Den kritiska filosofien rationaliserade de politiskt impotenta akademikergruppernas sociala belägenhet.

För Hegel, vilken som en igel med hela sin kropp sög sig fast vid den preussiska statsorganisationen, var den principiella motsättningen mellan tänkandet och verklighetens övriga fenomen en motsättning, som ingick i de rotlösa akademikergruppernas dagliga erfarenhet — okänd. Den finns inte heller i hans filosofi. Han förbjöd tänkaren att gentemot den givna verkligheten uppställa ideal och utopier för att därigenom söka bestämma och forma framtiden. Filosofen hade endast att förklara och rationalisera det förhandenvarande genom att kasta blicken tillbaka hän över det historiska förloppet. Nu vände Bauer filosofiens anlete mot framtiden. Den nya läran var en handlingens filosofi, inställd på att förändra verkligheten. Det skulle den göra genom att ingjuta i det allmänna medvetandet, i opinionen, ideal och normer, som den utformat under sin dialektiska kritik av de bestående förhållandena.

Men denna filosofi betecknade ett avsteg från Hegels realism därigenom att den bröt ut det kritiska medvetandet ur verklighetens övriga fenomen och ställde det som en dialektiskt agerande faktor gentemot dessa. Den ställde tankens utopier och ideal som maktfaktorer gentemot verklighetens musköter och blanka vapen.

Aven Karl Marx rycktes med i dessa tankegångar. Att han i sin doktorsavhandling tog upp Epikurs naturfilosofi till analys hänger samman med den uppgift, som den kritiska filosofien tillmätte dennes lära i den antika världen. Men redan i detta arbete ställde han problemet om det isolerade, utopiska tänkandets vanmakt inför realiteternas tryck.

Verkligheten var i färd med att illustrera denna vanmakt. Bruno Bauer och hans skola omformade ingalunda genom sina talrika, antireligiösa skrifter den preussiska byråkratiens medvetande, än mindre verkligheten. Den pietistiska motoffensiven skärptes. Genom Fredrik Vilhelm IV:s trontillträde 1840 fördes en bigott hovkamarilla till inflytande; juristen Stahl, absolutismens teoretiker, och Schelling kallades till Berlins universitet för att kämpa ned hegelianismen, som nu formats till en nedrivande och samhällsomstörtande lära. Bruno Bauer och andra av ”doktorsklubbens” medlemmar avsattes från sina befattningar.

Och det visade sig att inte ens borgerskapet, som hade betydligt konkretare ting att kämpa för, lät rycka sig med i Bauers kampanj att omforma det ”religiösa medvetandet” till ett ”kritiskt medvetande” — denna intellektuella revolution, som i grunden skulle omforma verkligheten och förverkliga friheten.

Under trycket av dessa förhållanden drevs de oppositionella Berlinakademikerna in i en allt mer negativ hållning. De isolerade sig från omvärlden och visade tydliga bohemtendenser. Den bild, de gjorde sig av det politiska kraftfältet, fick en allt mer abstrakt prägel. Motpolerna, från vilka det politiska kraftflödet utgick, var för dem närmast tvenne konsekvent

konstruerade, orörliga idévärldar. Det hette i en artikel: ”det finns endast två verkliga partier, det ena står längst till vänster, det andra längst till höger, då vi endast kan kalla dem, som ha en konsekvent genomförd princip, för parti. Det ena är folkets, frihetens, mänsklighetens parti, det andra är legitimitetens, förmynderskapets av Guds nåd, beroendets och avhängighetens parti... Blott extremerna veta vad de ha vid revolutionen, ty de ha en princip... Allt som ligger mellan dem är av ondo. Allt vad som ligger mellan dem är halvhet...” Detta var en ideologi för trötta män. Den befriade dem från deltagandet i den besvärliga politiska striden. Den lyfte motsättningarna upp till teoriens bekväma plan. I stället för att söka anknytning till de framflyttande praktiskt-politiska oppositionsrörelserna började dessa akademiker även mot dem rikta sin kritiska filosofi. De nöjde sig med den lugna och sterila sysselsättningen att påvisa logiska motsägelser i de kämpande partiernas program och handlande. När deras hegelska tro på den preussiska staten svek dem, kommo de att inta en helt stats- och samhällsnegerande hållning. De var inte längre politiker. Deras individualistiska och egocentriska tendenser förstärktes. De började betrakta folket, massan, som ett hinder för andens utveckling. De blev allt klarare över att denna försiggick i vissa elitmedvetanden. Och de tvivlade ingalunda på att dessa just var deras egna. Ur sin sociala bankrutt räddade de endast en hög och sublim tro på sig själva. Deras teori mynnade ut i den anarkistiska individualismen. Max Stirner började från 1842 förkunna denna lära, som förkastade alla samhällsband som oförenliga med individens självständighet. Endast en realitet återstod: jaget, endast en princip: individualismen.

Men vid denna tidpunkt hade Karl Marx sprängt sig ut ur denna miljö. Den borgerliga oppositionens ström flöt redan i en bredare fåra med friskare vatten och starkare ström.

4.

Karl Marx hade vänt åter till den rykande industribygden vid Rhen och stod nu åter mitt inne i sin klass', bourgeoisie, dagliga liv och strider. Här gällde kampen helt praktiska ting: ökad näringsfrihet, tullar, konstitutionella reformer och yttrandefrihet. Den liberala rörelsen i industri- och handelskretsarna hade främst ett ekonomiskt program, i andra hand ett politiskt-konstitutionellt och kulturellt. Det var en helt annan rangordning här mellan kraven än i de liberala akademiker-kretsarna i Berlin, där kampen mot de religiösa och legitimistiska lärorna sköts i förgrunden.

Det hade uppstått en tidningspress, som företrädde bourgeoisie's reformkrav. Lättast hade den utvecklats i handels- och industristäderna utanför Preussen, i Hamburg och Leipzig. Men även inom landet grundades tidningar. Genom provinslantdagarnas påtryckningar hade 1841 en viss lättnad inträtt i censuren; härigenom gynnades pressens utveckling. Ostpreussens handelsstånd hade ett organ i *Königsberger Literarischer Zeitung*, vars krav knöt an till reformerna 1808-12 och vars ideologiska hållning präglades av 1700-tals rationalism i Kants utformning. Det andra tidningscentrum var Köln, huvudorten i Rhenlandets industribygd, en stad med ett kultiverat och bildat borgerskap. Här fanns den stora, katolskt färgade *Kölnischer Zeitung* samt dess radikala konkurrent *Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe*. Den senare var grundad av rika, ledande borgare i staden den 1 jan. 1842. Den förfäktade från början främst industri- och handelskretsarnas ekonomiska reformkrav: sänkning av post- och rättegångstaxorna, utbyggandet av tullunionen, igångsättande av järnvägsbygge osv. Dess ledning försökte få Friedrich List, tullunionens teoretiker och ideolog, till redaktör. På grund av en olyckshändelse var han förhindrad.

Tidningen kom under våren i kontakt med unghegelianerna i Berlin, som snart började betrakta den som sitt eget organ. Den fick härigenom en ny prägel. De politiska och ekonomiska frågorna började behandlas från den kritiska filosofiens ståndpunkt, och den började föra en våldsamt kamp mot religionen och absolutismen. Det var under denna tid, som Karl Marx började medarbeta i tidningen. I maj publicerade han en lång artikelserie om pressfrihets-

debatten i rhenska lantdagen. (Den är dock inte hans politiska debutarbete. Han hade i febr. sänt Ruge en artikel för dennes tidskrift om presscensuren.)

De spirituella Berlinförfattarnas artiklar ökade visserligen tidningens upplaga, men — under det att tidningens ägare inte fäste sig vid och intresserade sig för deras lärda och teoretiska utfall mot religionen och staten — väckte dessa pinsam uppmärksamhet bland de styrande i Berlin. Tidningen fick ett indragningsbeslut på halsen och detta gjorde intressenterna oroliga. I ett brev till tidningsledningen varnade Karl Marx för Berlinkretsens abstrakta teoretiska konsekvensmakeri. Det var farligt för tidningen. ”I varje fall kommer vi att väcka misstämning hos ett stort antal och t.o.m. det största antalet frisinna praktiska män, vilka ha den mödosamma rollen att steg för steg, inom de konstitutionella skrankorna tillkämpa sig friheten, under det att vi från abstraktionens bekväma länstol demonstrera för dem deras inkonsekvenser.” Han framhöll att tidningen ej skall ledas av sina medarbetare utan att dessa skall ledas av tidningen.

I oktober utnämndes Karl Marx till chefredaktör. Han var nu 25 år. Han visade sig vara en habil tidningsledare. Upplagan steg under sista halvåret 1842, då han dominerade i redaktionen, från 800 till 3000 exemplar.

Hans tillträde till redaktionen betydde att akademikerkersten i Berlin fejades ut från tidningen. Redan i hans brev från sommaren skymtar tydligt hans ovilja mot Berlinarnas frasaradikalism och egocentriska, demonstrativa opposition. Han krävde mindre teoretiska utläggningar, mindre radikala gester och mera saklighet, mera ingående på konkreta förhållanden och större fasthet. Han vände sig mot att religionen gjordes till den centrala frågan. Men detta betydde inte att tidningen uppgav sin radikalt liberala kurs, blott att den blev mera taktisk. Angreppen på regimen blev mindre direkta. Kritiken inriktade sig främst på konkreta missförhållanden. Refuseringen av akademikernas artiklar ledde till en brytning, som blev fullständig, då han lät tidningen kritisera deras livsföring. ”Skandalen, oanständigheten måste öppet och beslutsamt desavoueras i en tid, som kräver allvarliga, manliga och fullödiga karaktärer i kampen för sina upphöjda mål.” Genom sin politiska romantik, genidyrkan och skrävel komprometterade Berlinkretsens frihetens parti, hette det rent ut i *Rheinische Zeitung*. — En av Berlinkretsens yngre medlemmar besökte Marx i Köln. Han blev mottagen med stor kyla. Det var Friedrich Engels.

Marx' redaktörsbana blev inte lång. På hösten 1842 skärptes censuren. Redaktör efter redaktör i den preussiska liberala pressen avsattes och redan i november kom turen till Marx att formellt avträda som ledare för tidningen. Redaktionen hade kommit över, publicerat och kommenterat en lag, som skulle försvåra skilsmässorna och som förbereddes i den kristliga centralförvaltningen i Berlin. Men Marx var fortfarande tidningens faktiske ledare. Ännu i mars 1843 skrev censorn St. Paul i en rapport till Berlin: ”Dr. Marx är dock här den doktrinära medelpunkten, den levande källan för bladets teorier; jag har lärt känna honom. Han dör för sina åsikter.”

Strax efter detta skrevs, drogs *Rheinische Zeitung* in. Den avträdde från scenen stolt bekännande sitt hopp och sin tro på friheten:

Wir liessen kühn der Freiheit Fahne wehen
Und ernst tat jeder Schiffman seine Pflicht,
War d'rum vergebens auch der Mannschaft Spähen:
Die Fahrt war schön und sie gereut uns nicht.

Das uns der Götter Zorn hat nachgetrachtet
Es schreckt uns nicht, dass unser Mast gefällt.
Denn auch Kolumbus ward zuerst verachtet
Und endlich sah er doch die neue Welt.

Ihr Freunde, deren Beifall uns geworden,
 Ihr Gegner, die ihr uns mit Kampf geerht,
 Wir seh'n uns wieder einst an neuen Borden,
 Wenn Alles bricht, der Mut bleibt unversehrt.

5.

En nutida människa har svårt att föreställa sig vilken dominerande roll filosofien spelade i det tidiga 1800-talets politiska argumentation. Varje politiskt krav, varje vidtagen åtgärd försvarades genom att återföras på en filosofisk princip. Tidningsartiklar de alldagligaste lagstiftningsfrågor äro bräddfulla av filosofiska resonemang. Detta verkar på en nutida läsare verklighetsfrämmande och abstrakt men är i grunden inte egendomligare än att i våra dagar en politisk åtgärd merendels motiveras med lika abstrakta lärosatser ur nationalekonomien och statsvetenskapen. Förmodligen kommer i framtiden Cassels ledare i *Svenska Dagbladet* te sig lika gåtfulla och formelmässiga, lika pittoreska i sitt tidspräglade uttryckssätt som en artikel från 1840-talet nu verkar.

Marx kom från Berlinkretsen och den filosofiska metod, han hade till förfogande i sin publicistiska verksamhet, hade utformats där. Den kritiska filosofien hade dissekerat fram ur hegelianismen dess revolutionära nerv: dialektiken, och det dialektiska betraktelsesättet kom att präglade hans politiska journalistik. Men redan i doktorsavhandlingen ställde han sig tveksam till Bruno Bauers subjektivism, som förlade den dialektiska utvecklingen till medvetandet, tänkandet. Klyftan mellan honom och denna akademiska ideologi vidgades snabbt under tidningsmannatiden. När han bröt med Berlinkretsen, bröt han också med dess filosofi, som nu snabbt accelererade mot den stirnerska anarkismen.

Härvid stod Marx under starkt inflytande av Ruge, vilken började kräva att filosofien skulle inrikta sig på en kritik av de konkreta politiska förhållandena i stället för på de religiösa dogmerna, som stod i centrum för Berlinkretsens tankeverksamhet och från vilka enligt dess uppfattning alla missförhållanden i denna världen ytterst härledde sig. Den praktiska tidningsmannaverksamheten, kontakten med borgerskapet i Köln påskyndade denna utveckling.

Den konkreta verklighet, som Marx här tvangs att syssla med, ställde nya problem för honom. När han för sin artikel om pressfrihetsdebatten läste rhenska lantdagens protokoll, kom han att fästa sig vid diskussionen om en lag, som skulle vänja folk av med att hämta ved i skogarna. Den markerade en fas i kapitalismens kamp mot de sista spåren av den gemensamma äganderätten till jorden. De fattiga bönderna hade sedan gammalt hämtat husbehovsved i skogarna. Den allt mer intensifierade privategendomen stal nu denna gamla tillgång från bönderna. Vedhämtningen förbjöds genom lagar, vars straffsatser allt mer skärptes. En skur av processer föll på grund härav som piskrapp över de fattige. 1836 rörde tre fjärdedelar av åtalen i Preussen vedhämtning i skogarna (150 000 av 200 000). Så skapas en ny rättsordning.

Studiet av denna lag visade för Marx att lantdagen lät den lagstiftande makten betjäna medlemmarnas privata intressen. Artikeln skälver på denna punkt av indignation mot godsägarna. Ännu bunden av sin hegelska tro på staten som förnuftets och moralens manifestation angrep han lagen som en "den låga materialismens" förgripelse på statens idé. Men den öppnade hans blick för de ekonomiska och sociala förhållandena. Senare brukade han alltid berätta för Engels att det var vedstölderna vid Rhen, som visat honom vägen mot socialismen. Han började ana, att det var något fel i den hegelska läran om staten, genom vilken anden realiserade sig och förnuftet ordnade det borgerliga samhället ovanifrån.

I denna tid då på grund av verklighetens tryck hans tro på kritikens makt och statens förnuft brast, började han finna sin förankring i en ny filosofi. Det var Feuerbachs.

Utkastet till denna filosofi hade framlagts redan 1838. Feuerbach, som levde enstöringsliv på slottet Bruchberg i Mellantyskland, hade då med en artikel i Ruges *Jahrbücher* trätt upp vid

Strauss' sida. Men hans kritik mot hegelianismen gick djupare än dennes och riktade sig mot systemets grundvalar. Det hade aldrig de unga hegelianerna förmått göra. Feuerbach visade, att hegelianismen blott var en ny form av den gamla spekulativa filosofien. Ty även om den lät utvecklingen försiggå i den konkreta verklighetens värld, så utgick den dock från att denna blott var ett uttryck för anden, idén, som var det enda reella. Feuerbach menade att i stället borde filosofien endast betrakta det konkreta som verkligt och härleda idéerna och föreställningarna ur detta.

Utifrån detta betraktelsesätt gick han till angrepp mot kristendomen. I sitt arbete *Wesen des Christentums* (1841) visade han att de religiösa idéerna är en människans egen produkt. Hon skapar Gud till sin egen avbild. De höga egenskaper, som människosläktet förlämnar Gud, är i själva verket endast släktets egna, ädla drag, som projiceras ut på honom. Det människan tror vara ett gudomligt väsen är sålunda endast det mänskliga väsendet. Teologien, som vetenskapligt behandlar de gudomliga tingen, är sålunda i grund och botten antropologi. Men det farliga med religionen är att den berövar mänskligheten dess ädlaste drag och förlägger dem till Gud. Människan måste kasta de religiösa illusionerna och bli varse sitt eget verkliga väsen, som är kollektivvarelse. Då förstår hon att vad hon tror vara Guds oändliga kärlek i själva verket är människosläktets, humaniteten. Befriar hon sig från religionen skall hennes goda, verkliga väsen, hennes i grunden altruistiska natur träda fram.

Denna filosofi betecknar vattendelaren i 1800-talets tyska tänkande. Den ställer den konkreta mänskliga verkligheten i centrum för spekulativen. Idén normerar inte längre verklighetens utveckling, utan verkligheten normerar idéns utveckling.

Den var alltför omvälvande, alltför väsensskild från det traditionella tänkandet för att kunna fattas vid universiteten. Artikeln från 1838 synes helt ha förbigått Berlinkretsen. Den sätter inget spår på dessa unghgelianers tänkande. De ha inte förstått dess innebörd. Inte heller arbetet från 1841 satte några spår hos dem.

Det är först, när Marx kommer ned till Rhenlandet och de nya intrycken, kontakten med verkligheten liksom luckrar upp honom, som de feuerbachska tankarna börjar tränga in. Han befann sig 1842-43 i en andlig vårperiod, då allt grodde och förändrades. I det idoga industrilandet, där allt sjöd av nydanar-lust, där allt var stätt i snabb omvandling, där motsatserna växte färgstarkare dag för dag, där verkligheten var så pockande, där så mycket nytt krävde förklaring — där lät sig inte idéerna utestängas som i Berlin. Marx' grundsyn är väl ännu 1842 hegeliansk, men den nya filosofien märkes stänkviss — stundom liksom framkastad i ögonblick av fräckt och glatt övermod — i brev och uppsatser. Redan i början av året skrev han en trosbekännelse till den Feuerbachska religionsfilosofien, och den signerade han betecknande nog: Kein Berliner, Ingen Berlinare. I november heter det i ett polemiskt brev till Berlinkretsen, att man bör kritisera religionen genom att kritisera de politiska förhållandena: religionen lever ej av himmelen utan av jorden och bryter samman med upplösningen av den bakvända verklighet, vars teori den är.

Vid den tid, då *Rheinische Zeitung* indrogs, framlade Feuerbach en systematisk framställning av sin filosofi. Marx anslöt sig genast. Därmed är brottet med Berlinkretsens kritiska filosofi helt fullbordad. Icke det isolerade tänkandet — reflexen av den akademiska avskildheten — utan de konkreta mänskliga förhållandena, de sociala relationerna, framstå nu för Marx som utvecklingens väsentliga element.

6.

Nu följde den ytterst produktiva period i Marx' liv, då den hegeliska statsuppfattningen helt likviderades och då den kritiska bearbetningen av Feuerbach ägde rum. Samtidigt fick han genom akademikern L. v. Stein och agitatorn Weitling närmare kunskaper om socialismen och kommunismen. Genom Engels' impulser ökades hans kunskaper om den sociala verkligheten. Cornu följer i sin utomordentliga avhandling hans utveckling till dess med *Den heliga*

familjen och *Teserna över Feuerbach* den materialistiska historieuppfattningen utformas, och Marx — för vilken teori och liv var ett — blir kommunist.